

Sant Joan ena Val d'Aran e es sòns entorns

Tot aquerò dolent qu'age estat creat per òme que pòt èster purificat peth huec, mès non pas aquerò que siguec creat peth mau. Tot eth mau qu'auessen hèt bruishes, pestilències, etc., èren susceptibles de purificacion ignèa. Eth damnatge provocat dirèctament peth diable requerie era intervencion dirècta divina.

Era vigília de Sant Joan ère era net deth huec, er èster purificador qu'ère passejat pes camps e peth pòble entà hèr a húger es bruishes e es maus esperits, que romauen tà mauméter cuelhetes.

Eth solstici

Es dus grani relòtges naturaus enes quaus son basadi toti es calendaris que son eth solei e era lua, e èren es indicadors mès clars entara gent dera societat antica entà localizar e celebrar rituaus laguens der espaci e deth temps. Es civilizacions antiques se fixèren enes cambis dera lua tà mercar eth pas deth temps, mès lèu aueren en compde es mutacions que se produsien ath long der an, era evolucion deth cicle solar. En emisfèri nòrd, es cambis mès perceptibles èren es des nomentades quate sasons, ligades as solsticis e as equinòccis. Era sua interpretacion ei condicionada, per fòrça, per relacion existenta entre er estat dera natura e des cuelhetes e eth moment solar e lunar a on se trape er an. En Pirenèu centrau, tres tempsi essenciaus èren un pretèxte tà hèr hèsta: Nadau, eth solstici d'iuèrn, Carnaval, que precedís eth Quareme e era Pasca, e finaument, Sant Joan, eth solstici d'ostiu. Er astre apareish en sòn punt culminant fixat ena vòuta celèsta, çò que mèrque eth començament des dues sasons mès opausades. Era celebracion deth solstici d'ostiu, damb rituaus de huec coma element centrau, ei un hèt comun de fòrça pòbles pirenencs, que formen part des manifestacions mès importantes deth sòn patrimoni culturau. Er ostiu començaue damb era grana hèsta solsticiau, eth dia damb mès ores annaus d'insolacion, e dempús d'era se hègen es trabalhs mès durs deth camp, com era sèga. S'es prats de dalh s'adaigüen o era ploja ei abundant, se dalhen dus o mès viatges ar an: ath torn de

Pèir Cots e
Casanha, arqueòleg i
historiador, Institut
d'Estudis Aranès

Sant Joan e tara fin der ostiu. Aguestes hèstes èren especiaument importantes en aqueres comunitats montanhòles qu'era sua existéncia depenie des sues cuelhetes e ramats.

Es cristians celèbren en ostiu era neishença de Sant Joan Baptista, eth precursor o proto-crist. En tractar-se d'ua data dedicada ath solei, e per tant masculina, non se podie dedicar ara Verge (GRAU, 1995: 10). Era antiquitat ja mos dèishe testimònis precisi d'aguest subjècte e, seguint er exemple des censors eclesiatics, aguestes manifestacions comencèren a èster qualificades de "vestigis deth paganisme".

En solstici d'ostiu eth solei se place en punt mès naut. Aqueth dia se celèbren cultes a mites osirians, a dius o sants que sigueren esquarteradi peth mau e que, aqueri dies solsticiaus, tornèren a amassar es sòns tròci. Era cultura romana acuelhec e assimilèc fòrça ben eth culte a Osiris, e estenec aguestes credences pes sòns domenis. Ei era representacion dera decadéncia e eth desvelh periodic dera vida, que se personifique en un diu que mòr cada an entà tornar a reviuèr. Coma detalh exotic, auem ena Val d'Aran un amulet d'Isis (fraia e hemna d'Osiris), trapat en decenni de 1830, e qu'actuaument non se sap pas a on ei. Aguest petit bust se localizèc en tèrme de Tredòs e, segontes Soler Santaló, enes banhs dera mentada localitat. Posteriorament, er investigador francés Raymond Lizop dobte qu'apareishesse aqui e en tot cas ac atribuís a quauque personatge forastèr (SOLER, 1906; LIZOP, 1931; CÒTS, 1995).

Era Glèisa celèbre era hèsta d'un sant decapitat e desmembrat: Sant Joan Baptista (24). Siguec decapitat per Erodes, e es sues rèstes taumaturgiques escindides per Julian, er apostata, que tanben auèc d'ordenar era arremassada des uassi e era sua cremacion. Maugrat açò, es reliquies encara obrèren prodigis. Siguec Flavius Josèphe qu'escriuec qu'Erodes e era sua família sigueren exiliadi tà Lion (Lugdunum), e d'aqui s'escapèren tà Hispània. Quauqu'uns vederen en Lugdunum Convenarum era vielha ciutat de Sent Bertran de Comenges. Atau neishec era tradicion que Salomé, que passauè peth dessús deth lac gelat de Barbasan, vedec com eth gèu tot d'un còp se li daurie enes pès e era queiguie abans qu'eth gèu non se li tornèsse a formar ath torn deth còth e la decapitèsse (BRUNET, 2010: 89-90).

Eth calendari ramadèr ligat a Sant Joan

Era tonuda comence a primèrs de junh e s'acabe ath torn de Sant Joan o de Sant Pèir. Un viatge tonut eth bestiar e mercat damb era respectiva mèrca de propietat aplicada damb pega delida, a mès a mès deth senhau ena aurelha, se hèn es preparatius entà amiar-lo entara montanha, a on peisherà, enquia Sant Miquèu, era èrba fresca des pòrts. Se sòl emprèner entara fin dera primauèra, ordinàriament tath torn de Sant Joan. A començament de junhsèga, tot eth bestiar se trape ja enes peisheus. En aguesta sason non sonque vien es ramats des pòbles pirenencs, senon es dera val der Èbre, es que practiquen er amontanhatge dirècte o d'ostiu. Aué, era major part non apertien ara tèrra baisha pròpiament dita, senon mèslèu as comarques prepirenèngues.

Ena Val d'Aran, entath profitament des primèrs èrbes, eth bestiar de lan entre enes peisheus tara fin de mai, demore ena part mejana dera montanha enquia miei agost, quan puge entàs peisheus de nautada o aupins, e i demore enquiara fin d'octobre o primèrs de noveme,

depenent des condicions climatiques. Mentre eth temps ac permet, encara demore enes peisheus dera part baisha dera montanha o enes prats de propietat privada.

Eth bestiar vacum e es bèsties de pè redon pugen entara montanha tà mitat de mai, a on pèishen enquiath torn de Sant Joan. Demoren ena nauta montanha enquia mejans de seteme. Aguest ei eth regim mès o mens ordenat que se seguís ena val; era entrada e gessuda des ramats locaux depen fòrça deth heired e eth vacum non tostemp puge tot ath madeish temps: es vaques que vedèren mès tard pugen en un segon torn, e s'eth neishement se produsís molt tard, pòden demorar embarrades ena bòrda lèu tot er an. Eth temps deth peisheu enes erbatges comunaus dure, aproximativament, quate o cinc mesi tàs ramats locals.

Era net de Sant Joan, practiques e credences

Aguesta net magica ei punt de confluència de nombrosi rituaus e credences, toti eri connectadi damb era agiografia deth sant. Aguesta net ei propícia entà guarir totes es malauties. Era aigua ei er element mès identificat damb era fertilitat e era vida. Ena majoria des pòbles era gent anaue entà un arriu, a on se lauau. Tanben servie era arrosada, se heiregauen contra es èrbes o ne prenien un sarpat, e s'arrosauen eth còs; damb un element d'illuminacion espiritua, perque ei era precursora dera auba. Per aguest motiu, dilhèu tostemp se l'a relacionat damb era lum. Eth moment mès magic s'artenh quan es prumèrs arrais tòquen era aigua oblicament, en aguest moment tanben ei possible veir es làmies dançar enes sòns eons, tostemp que s'age un còr pur. Dera Mar Grana enquiara Meditèrranèa soentegen es legendes d'aguestes nimfes o encantades que lauauen ròba. Aguestes sigueren convertides en bruishes o demònis damb era aparicion deth cristianisme. An un sens generador. Son es que velhen pes mainatges e es que les ensenhen en aquera edat qu'era mainadèra apren tan de prèssa de manera intuïtiva. Santjoanar-se qu'ei purificar-se damb era aigua renavida. Podem afirmar qu'es hònts considerades miracoloses, o simplement medicinaus, artenhien aguesta net un poder de guariment mès gran. Aguesta darrèra question capte eth rite dera aigua deth batieg iniciat per Joan Evangelista. Era immersion signifie eth retorn entar inici, eth dera mòrt e dissolucion de tot çò que portam d'impur e, ath madeish temps, de renaishença e de naua circulacion. Era Glèisa estaquèc eth significat magic d'aguesta net damb eth baptisme. Mès que non pas en ua tradicion pagana, èm en còr d'un intercanbi simbolic continu, entre rite de hèsta e tradicion cristiana (GRAU, 1995; BENITO, 2010).

Eth huec ère un valor hijut ara purificacion dera aigua. Tanben se dance ath sòn torn e enquiàs cendres que resulten dera cremacion servien entà guarir es malauties dermatologiques o tà acréisher eth poder fertilizant des camps. Totes cèrquen un element comun: era purificacion der espaci vitau e agrari e era sua posteriora feconditat, eth restabliment dera salut, era conjoncion deth madeish Solei en firmament, qu'a compdar d'aguest moment començarà a baishar.

Eth temps magic establít entà desvolopar es rituaus de purificacion, huec e arremassada de plantes solie èster en Pirenèu de sèt nets, es que van dera net de Sant Joan enquia Sant Pèir (BENITO, 2010: 78). Aguest temps ei favorable entà remassar plantes medicinaus, aromatiques o farmaceutiques.

Un aute element magic d'aguesta net ei er aire, encara qu'en tractar-se der element mès intangible, non ei tan cargat de practiques e sortilègis com es auti tres. Ei therapeutic peth hum deth huec. Era sua importància aguest ser ei principaument perque toti es esperits romen pertot indefensi. Es huecs les rebohen damb eth hum e les mantien aluenhadi (GRAU, 1995: 30).

Notícies documentaus mès antiques dera hèsta coneishudes en Pirenèu centrau

Era mencion mès anciana que se coneish des hèstes de Sant Joan en Naut Comengei ei era deth huec de 1344. Ua vielha e continuada rivalitat entre dus lòcs hèc qu'era hèsta auesses coma conseqüència ua altercacion qu'acabèc damb ua sentència deth tribunau dera senescaucia de Tolosa, datada eth 8 de noveme de 1345, d'absolucion des cònsols e dera comunitat de Sent Bertran (Barbasan, Nebosan), acusadi d'auer hèt diuèrsi crims e grani excèssi en prejudici des abitants de Vathcrabèra (Barbasan, Nebosan). Siguec pronunciada ena sala superiora deth nau palai reiau dera senescaucia, peth jutge Pierre de Montrevel, doctor en leis, e Arnau de Villar, shivalièr e toti dus lòctenents d'Agòs de Bance (Barbasan, Nebosan), governador e senescau de Tolosa; es cartes de lòctenença son referides dejós dera sentència. Era net de Sant Joan de 1344, mès de seishanta abitants de Sent Bertran, entre d'auti Vidal de Banòs, baile deth bisbe e deth capítol, gesser en grop dera ciutat, a toc d'alarma. Precedidi dera trompa comunau sonant com entara guèrra, anant armadi damb bacinets, "barbutes", escuts, lances, barres, espades, balestes, etc., e provedidi de halhes e tedes. Equipadi atau, se lancèren coma enemics ath dessús deth territòri de Vathcrabèra, d'on Philippe VI le Heureux, rei de França, ère senhor en pareatge damb Geralt de Labartha; trapèren era guàrdia de net deth lòc, entre es quaus Guilhèm de Grésinhan, daunèth, casteran de Bramavaca (Maulion Varossa, Es Quate Vaths), que celebraue era hèsta damb jòcs e d'auti divertiments, en companhia de fòrça joeni e gojates ("cum juvenis et juvencelis") e deth sergent deth rei. Sense cap tipe de provocacion, se lancèren ath dessús d'eri, les escauhèren, pataquegèren enquia sagnar e perseguidi enquiara sua entrada en pòble. Aquiu, lancèren carrèus contra es pòrtes e hèren toti es esfòrci tà penetrar violentament laguens de Vathcrabèra, sens dobte damb era finalitat de passà'c tot a huec e sang e de sadiar atau eth sòn òdi mortau contra aguesta comunitat; per fortuina, es abitants gesser en, regetèren es agressors e s'aucupèren d'anullar es sòns desirs malvats. Sus aguesta exposicion hèta per Arnau Pontonier, jutge des appellacions criminaus dera senescaucia, un comissari siguec delegat en lòc tà informar-se des hèts. Era cort deth senescau auie ordenat qu'es bens des acusadi siguessen metudi provisionaument en mans deth rei; se declare qu'es hèts auien estat desnaturalizadi. Es abitants de Sent Bertran pretenien qu'eri auien gessut dera vila, sense un aute desir qu'eth de hestejar a Sent Joan ara antica, ei a dèder dançant damb es halhes, ath son des bots. Era batussa damb es pobladors de Vathcrabèra auie estat fortuïta. Aguesta siguec era opinion des jutges, ja que, dempús d'auer escotat a Bertrand Conderie, cònsol, e Joan de Baas, pera comunitat de Sent Bertran, preneren aquestes conclusions: 1. Dita collectivitat pagarà entre es mans deth tresaurèr deth rei en Tolosa, 500 dinèrs tornesi petiti. 2. Mejançant aguesta soma, es abitants seran absolvudi des crims que se les imputauen. 3. Era sua reputacion demorarà sauvada.

4. Era expropiacion des sòns bens, per part deth rei, ei lheuada (A. Comm. Sant Bertrand, II, n° 1. PASQUIER, 1913: 122-123; HIGOUNET, 1949: 318; BRUNET, 2010: 84). Gràcies ara peleja generau que i auèc entre es grops de joeni des dues vilas rivaus, disposam aciú d'un rare testimòni des hèstes de Sant Joan d'ostiu.

Es cònsols de Vielha, en 1624, reconeishen eth dret as «companyons y filhots» de logar e de hèr a vier es que tòquen es tamborins entà acompanhar-les entàs hèstes de Nadau e de Sant Joan. Eth reglament precise que s'un vesin acabaue de morir, cau arturar es hestejades enquia que sigue enterrat e qu'es oficis divins s'agen acomplit. Ère proïbit dançar e tocar deuant dera casa qu'ère de dò. Es hèstes deth huec criden era vida, e podem veir en aquera idea de non voler respectar eth dò, eth combat de dus principis oposadi (BRUNET, 2010: 89).

Sant Joan coma data importanta en tractes d'orde economic e politic

Ath long deth temps, coma veiram damb tota ua seguida d'exemples, Sant Joan d'ostiu ei eth moment a on se contracten es arrendaments, a on se paguen es rendes, se cruben es dèsmes e drets de peatge, se pacten erbatges e s'estipulen es prètzis des productes de besonh; atau, donc, en contèxte deth Pirenèu ei ua data fòrça importanta en tèrmes economic. Tanben en moments politics complicadi se cèrque aquesta data coma propícia entàs juraments de fidelitat e d'amenatge, e era signatura des tractats de patzeries damb es vesins.

En Pariatge entre eth monastèri de Bonahònt (Sent Martòri, Comenge) e Bernat VI,¹ datat eth 27 de deseme de 1242, se redacten es costums e privilègis de L'Estela (Sent Martòri, Comenge) e de Sent Julian (Rius, Volvèstre). Es cartes d'ambdues localitats contien reglaments municipaus detalhadi: venta de vin ara mesura d'estanh verificada, sense barreja e damb un benefici de 12 dinèrs per bocoi; libertat dera venta de vin per amassaire; proïbicion dera crompa de horment, ciuada, milh entara reventa, dera nativitat de Sant Joan Baptista a Totsants; contròtle dera reventa des nòdes e der òli; proïbicion dera crompa de cebes entara reventa, de Pasca enquia Totsants; venta ena plaça publica de peish, de peres e d'auti fruts; limitacion deth benefici des pastissèrs a 2 dinèrs per sestèr de blat; fixacion a 1/16 dera remuneracion en haria deth mollièr (A.D.H.G., E 1.444, fol. 2 vº, 3 rº-4 vº, 8 vº. CASTILLON, 1842: 445-456; COUJET, 1893). Damb data deth 21 de junhsèga de 1276, auem coneishença deth reconeishement de deute de Guilhèm de Larcán (Sent Gaudenç, Nebosan), masover des rendes deth comde Bernat VI de Comenge en Montdesert (Aurinhac, Comenge). Se compromet a pagar en dus pagaments, entà Totsants e tà Sant Joan Baptista, entre es mans deth tresaurèr Fòrt de Simòrra o deth sòn lòctenent, 700 sòus tolosans o dobles torneses en alternatiua, e 200 sestèrs de blat, mitat horment, mitat ciuada ("bladi quorum debet persolvere medietatem furmenti et aliam medietatem avene...") (A. D. H. G., E 503, pergamin. HIGOUNET, 1949: Doc. 6, p. 646-647).

Es comissaris taxadors des talhes municipaus de Sent Bertran requerissen a Guilhem de Cun, bisbe de Comenges, auer pagat era sua part des despènes dera vila de 1330 eth dia 9 de junh de 1331, de conformitat damb era bulla de Clamenç V (Bertrand de Gòt), Papa de Roma: longa nomenclatura en tèrmes succints, der estat des despènes hètes pes cònsols de Sent Bertran, deth dia de Sant Joan de 1330 enquiath de 1331 (A.D.H.G., CC2.

LARCHER, 1770: 372-375; PASQUIER, 1913: 80-81; HIGOUNET, 1949: 389-390). Tractat signat entre Gaston Febus² e Joan I³, en Pàmias (Pedagués) eth dia 9 de junhsèga de 1360, a on es comunitats des tres senescalies de Lengadòc son representades per delegats designadi per Tolosa, Carcassona, Narbona, Besièrs, Montpelhièr, damb er acòrd de Jean,⁴ comde de Peitius (Haut Poitou) e lòctenent en Lengadòc, signant era patz damb Febus. En compensacion dera sua bona volontat, eth comde de Foish receberà ua indemnizacion enòrma de 200.000 florins enes tèrmes que seguissen: 10.000 immediatament, 90.000 ath cap de tres setmanes, 50.000 tà Nadau, e era rèsta entà Sant Joan der an 1361 (TUCOO-CHALA, 1993: 99-100). Ena decima dera diocèsi d'Urgell der an 1391, còsten es deganats de Tremp, Urgell, Cardós, Cabdella, Senterada, Urgellet, Cerdanya, Berguedà e Vall de Lord. Eth sòn crubament ei en dus tèrmes: eth prumèr entà Totsants deth mentat an e eth segon tà Sant Joan der an següent (A.C.A., Arxiu del Reial Patrimoni (sec. del Mestre Racional), reg. n° 1853. BERTRAN, 1979: 257-346; CASES, 1993).

En Lus (Lavedan), eth dia 28 de mai de 1419, son venudi es erbatges des pòrts de Bude-raus e de La Fitera, a compdar deth madeish dia, e eth de Baysibiroo a compdar dera fin de mes (*per del exit del mes de may*) e eth d'Estaubee, a compdar de Sant Joan Baptista (24 de junh) (A.D.H.P., 3 E 14 (Etude Mouniq), Registre de Pey de Prat pour 1415-1426 (9 Mi 1), fol. 34-37. NAIL, 2003: 190, 205-207, Doc. 1). En 1438, Alfons⁵ eth Magnanim ratifique era concession dera escrivania de Talarn (Pallars Jussà) a Joan Vilaselo, hèn-la extensiu a sòns descendents e redusic eth cens a 5 sòus annaus, qu'auie de pagar eth dia de Sant Joan (COY, 1906: 67). Punt finau ath long ahèr per acòrd que Charles VII le Victorieux,⁶ rei de France e Mateu de Fois, comde de Comenges e senhor de Serrèra, eth dia 9 de març de 1443, concludissen ena casa deth senescau de Tolosa (Tolosan), dauant René d'Anjou, Jean, comde d'Astarac, Tanguy du Châtel, Raimon Arnau II de Coarrazze (Nai, Bearn), senhor d'Aspèth (Comenges), Pierre de Teulières, eth senescau de Tolosa Galaubias de Panassac e era amassada des officiaus des senescalies de Lengadòc. Com era division pera mitat deth gaudiment des places e des rendes deth comdat, decidit peth contracte de 1419, continuaue estant ua hònt de rasons, ja que non corresponderie a ua division territorialu efectiu a, eth comdat siguec partit en dues parts: Mateu de Fois gaudirie des revenguts des casteranies de Murèth, Castilhon, Fonsac, Sant Julian, Salies e des tèrres de Torinhan e de Sant Lisèr, e Margarita, comdessa de Comenges, des casteranies de Samatan, Isla de Haut, Aurinhac e receberie a mès a mès deth sòn òme ua renda annau de dues centes liures tor-neses pagables en dus tèrmes, Sant Joan e Nadau (A.N.P., J 334, n° 49¹, 49², 49³, 52¹. B.N.P., ms. 4419, fol. 102 r°. S. XVII. B.N.P., Col. Duchesne, vol. 108, fol. 22. B.N.P., Col. Dupuy, vol. 518, fol. 111. A.D. Hérault, A 2, fol. 358 v°-363 r° DEVIC, 1872-1892: Col. 2192-2197; CASTILLON, 2 Vol., 1842: 363-365; HIGOUNET, 1949: 219, 221, 601). Procuracions de Caterina de Coarrazze (Nai, Bearn), veuda de Mateu de Fois, comde de Comenges, des dies 10 de gèr de 1458 e 26 de seteme, des d'Aspèth (Comenges) a Jean de Poey medo e des de Sent Biat (Comenges) a Raimon Arnau de Coarrazze tà recèber dera tesoreria de Tolosa (Tolosan) era soma de 800 escuts que li son degudi a rason dera sua pensio der an precedent, començant des de Sant Joan (A. Comm. Tolosa, Dom. royal, t. I, P. 131-132. COURTEAULT, 1895: 176-177; OUSSET, 1937: 23). Eth dia 11 d'abriu de 1480, Ferran II eth

Catolic,⁷ des de Toledo escriu a Enric II eth Joen o Infant Fortuna, virrei o lòctenent de Catalunya e Mallorca, duc de Sogorb e comde d'Empúries, dident-li que Hug Roger III, comde de Pallars Sobirà, envièc a un frair tà tractar damb eth es capitòls referenti ara sua reduccion e que se meteren d'acòrd; a de prestar en mans d'Enric II jurament de fidelitat ath rei, d'aquiu ath dia de Sant Joan, e se non podesse vier Enric II diputarà persona que vage a recéber dit jurament e aumenatge; se passat eth temps non prestèsse eth jurament deu Enric II⁸ sauvar es capitòls e premanir es causes tà çò qu'eth rei ordene. Eth 4 de junh deth madeish an, Ferran II eth Catolic autrege des de Toledo a Hug Roger III, vint dies mès tà prestar eth sòn aumenatge e jurament de fidelitat (A.C.A., Reg. 3605. COY, 1906: 414; ALSINA: 30).

Convenença deth mes de hereuèr de 1613, entre es pòbles de Bausen (Val d'Aran) e eth de Hòs (Sent Biat, Comenges) sus eth lòc der arriu Vidauvós que demorarà vedat tà toti dus enquiara hèsta de Sant Joan de junh (Archiu Municipau Bausen, num. 8. ROY, 1999: 25-26). Arnau Lagarde, comerçant de Sent Biat (Comenges), es dies 23 de març e 9 de mai de 1621, preste tres cargues de blat e ua carga e mieja de mill as aranesi, pagables entà Sant Miquèu següent, eth prètze des grans sus eth mercat de Sent Biat entre Sant Joan (24 junh) e Sant Pèir (29 junh), ei a dèder en moment a on es prètzi son nauti (A.I.G.A., C/ 12. POUJADE, 1998: 165). Sentència entre eth Comun dera Val d'Aran e es viles de Salardú (Naut Aran) e Tredòs (Naut Aran) eth dia 12 de març de 1670, que pretenien crubar eth dret de peatge, peth Pòrt de Palhars, de Pèires Blanques, des de Sant Martín enquia Sant Joan (A.I.G.A., n° 42. ABIZANDA, 1944: Fol. 17, p. 49). Es aranesi de Pujòlo diden auer era aprobacion d'Alexandre de Bournonville, virrei o lòctenent generau de Catalunya, tà confirmar es patzeries ("*que vosaltros tingats lorde de vòstron virrey segons nos mercats en vostra letra nosaltros també tenim lorde de nòstriom virrey per a que pugam firmar nostres passeries segons de tot tems abem acostumat*") e demanen eth 16 de junh de 1684, as abitants de Sèish de vier, tà hèr-lo, tà Sant Joan en Salardú ja que, remèrquen "*desiram viure ab vosaltros com sempre havem viscut com a bons veïns*" (POUJADE, 1998: 310).

Sant Joan en Pirenèu gascon. Halhes e Haros

Era designacion des huecs de Sant Joan damb eth mot *halha*, en domeni gascon, ei correnta e vielha. Serge Brunet pense qu'era origina deth mot vierie mès lèu der ancian vèrb *haler*, *ahrler*, *hasler*, que vò dèder cremar o èster secat. Ei tanben deth francic *hasal*, peth latin popular *hasla* (arram) d'a on proven eth tèrme actuau *hallier* en francés. Des des origines, trobam ua polisèmia que hè ath viatge referéncia ath combustible-objècte e ath huec-lum solara.

Nombrosi testimònis afirman qu'ère ua practica bèth temps a correnta, e non pas sonque ena val de Larbost, Aura, de Uelh o en Aran (VIOLANT, 1949), tanben ère atau ena Varossa e ena Bigòrra. Es hèstes son fòrça similares: se commemòre ath Baptista e eth solstici d'ostiu, maugrat tot çò que s'a escrit, dera part pagana e cristiana dera hèsta, perque totes dues se superpausen e conviuen sense problèmes. Ua auta desviacion mos pòt amiar a considerar eth nòste haro/halhar com ua manifestacion completament excepcionau e unica. Vedem que son es madeishi rites calendaris que se manifesten segontes es diferents modalitats.

Trobam huecs de jòia e dances de Sant Joan per tota Gasconha e qu'arriben enquiari arc aupin. Non i a qu'en Soïssa qu'aguesti huecs an estat generaument desplaçadi tath prumèr d'agost. Disposam de pògui testimònis escrits antics sus es huecs e aguesti son pòc descriptius.

Tanben se cau maufidar de considerar es nòsti huecs de Sant Joan com un eretatge deth pasat. Era admiracion actuau peth shamanisme e pes cultes que pretenen apropar-mos d'ua natura tan maumetuda, mos a de hèr èster prudents envèrs d'ua espècie de culte primordiau. Era expression *eth har* [etçh har] o *eth hart* [et tar], tanben se coneish en naut Comenge, com en Arbàs, en Sant Gironés, e tanben en Canejan, a on prononciauen *etçh har* o *eth har* (ANDRÈU, 1911: 161-163; SANDARAN, 1908: 105-107; GRATACOS, 1995: 164; BRUNET, 2010: 84). Ena Val d'Aran, en Arties e Les ne diden eth haro. Eth hèt que sant Joan sigue eth patron d'Arties e Les i a degut hèr entà que se mantengue era tradicion. Tanben ne didien atau deth soc des terçons de Marcatosa e Pujòlo. Ena majoria des pòbles dera Val d'Aran se consèrve eth toponim eth Haro, a on se hège eth huec de Sant Joan. Atau madeish, tanben se cremauen es halhes hètes dera crosca des arbes. Aguestes s'anauen enrastelhant damb un balhon, ua ath dessús dera auta, pr'amor d'auer-ne un bon celh e hèr-les a secar enquiath dia deth brandatge que s'estacauen damb un hiu de hèr. Joeni e grani anauen corrent e dant torns peth pòble e es entorns, tot lheuuant eth huec peth dessús deth sòn cap e hènt cercles. Dempús d'amortar-se era crosca, s'arremassauen es restes e s'anauen a cogar enes uarts e enes prats, entà favorir eth son creishement e evitar qu'es vèrmes mingèssen es fruts des casaus e perjudiquèssen es peishius.

En Les aguesta tradicion a continuat de generacion en generacion enquiath dia d'aué, estant era mès coneishuda amassa damb era d'Arties. Entath mes de mai, ua pareilha de nauèths maridadi anaua a cercar un auet ena montanha; aquest s'escrospaua e s'estarnaua damb cunhes que hègen a aishamplir er arbe entath sòn secatge, tà poder-lo cremar dempús. Es cunhs demoren hicadi en corona. Anticament, era part superiora ere estacada damb còrdes vegetaus (andòrtes) e non com ara damb shiscles de hèr. Aguesta net magica ei er an futur que se decidís, e d'aquí ven eth besonh de non trincar eth cicle preparatòri e donc era continuïtat deth haro comunitari. Era quilha se hè eth dia de Sant Pèir ena plaça vesia dera glèisa, qu'es òmes deth pòble, sense cap d'esturment mecanic e sonque ajudadi per ues còrdes e ua escala lo planten. Se guarní damb garlanda, ram e crotz (cristianizacion dera hèsta?). Er arram de flors de Sant Joan a de servir entà demanar que i age bones cuelhetes. Plantat damb eth cap tà baish, presidís era vida des vesins d'aguest lòc. Eth Haro ei un arbe de cèrta nautada, qu'enes darrèri ans podem díder qu'a ath torn de 12 mètres, ja qu'a principis deth sègle XXI s'anauen hènt es arbes un shinhau mès grani, artenhent es 14 e lèu es 15 mètres, auent-se de regular peth perilh qu'auien pr'amor dera sua inestabilitat ara ora de quèir un viatge alugadi, damb eth conseqüent perilh d'ahlamar bèth edifici dera plaça, que cau díder qu'a ues dimensions redusides. Anticament èren fòrça mès petiti (9-10 mètres) segontes se pòt observar enes fotografies de principis deth sègle XX.

Eth haro de Sant Joan se premanís entara crema, dempús dera processon amiada pera imatge de sant Joan, era crotz, es drapèus processionaus e dera benediccion sacerdotau, ahlamant-lo. Era hèsta que l'acompanhe ei associada ara litúrgia catolica e as espacis

sagradi que son era glèisa e eth cementèri. Eth huec puge enquiath cèu e era gent alugue es halhes apropant-se ath haro, hètes de tròci de crosca seca de ceridèr estacades damb hiu de hèr que hèn a virolejar peth dessús deth cap (VIOLANT, 1949). Dempús se pren eth vin caud hèt damb vin, sucre, rom e fruta e se baren dances tradicionaus ath sòn torn mentre ei alugat. En d'auti tempsi, es parelhes nau maridades e es maridats en generau auien mès protagonisme. Eth simbolisme a un significat fertilizador mès acusat: era transplantacion dera feconditat selvatica ath pòble per ua parelha qu'auie de besonh engendrar; er emplaçament en centre deth pòble entà qu'aguest se beneficiè collectivament e tanben es parelhes joenes ena sua mission procreadora. Eth hèt qu'eth huec siguesse alugat pes darrèri maridadi, en plea fòrça de reproduccion, accentue eth ròtle generau de fecondacion. Es sues cendres tanben seràn beneficioses: ara se pòrten entàs cases coma profilactiques e terapeutiques. Sonque vedent a hlamar eth haro, mentre sòne era musica e se succedissen es dances, se pòt arribar a comprèner era passion que junh a tanti en ua net de mistèri e emocions alugades.

Maugrat qu'era origina e es elements de referència son es madeishi, Arties e Les viuen era hèsta des de dus univèrsi parallèls. Aguesta hèsta ena localitat d'Arties a similituds e diferències damb era de Les. Eth haro, estarnat damb cunhes de husta o tascons, se quilhe dehòra deth pòble (camin de Sacoma). Quan se hè de nets, dempús de benedir-lo, ei alugat, deuant de tot eth pòble. S'ahlame pera part nauta, farcida de materiau combustible. Damb ues còrdes, es joeni deth pòble lo possen enquia hèr-lo a quèir en tèrra. Ei alavetz quan comence era part mès dinamica dera hèsta: ua longa passejada peth pòble deth haro arrossegat pes joeni a un ritme trepidant, seguidi pera multitud, e toti embriagadi pera magia deth huec, era musica e eth vin caud. S'escampilhen cendres ath long de tot eth trajècte e per tot eth pòble, propiciadores de fertilitat e de fortuna. Damb certes arturades pendent es quaus es mès coratjosi sauten peth dessús deth haro en hlames, de contunh alugades pes organizadors damb líquid inflamable, deishant-se portar per aguesta orgia de magia e huec, s'arriba ara plaça. Eth punt finau ei deuant dera casa der alcalde, que sage d'amortar eth huec mentre es participants l'alimenten damb benzina en un jòc de desafiament simulat enquia que s'amòrte aquerò qu'encara demore deth haro. Enes darrèri tempsi, aguest rituaiu s'a vist enriquít, mès tanben contaminat per elements pròpis de d'outes tradicions. Prumèr, e des de ja hè un pialèr d'ans, damb era introduccion des huecs artificiaus e ua traca. E aguesti darrèri ans, damb uns espectaculars correhuecs qu'acompanhen tot eth recorrut deth haro.

Es hèstes tradicionaus son erència d'un mon diferent ath nòste qu'a desapareishut. Aué an cambiat fòrça causes e ei escassa o nulla era relacion que nosati podem auer damb es cultes des nòsti pair-sénhers e damb era percepcion qu'auien dera natura e que rebatiren enes sòns mites e es sòns rituaus. Es fòrces dera natura continuen presentes, mès ja no son percebudes coma esperits, dimònis o dius ne tanpòc coma èsters animadi e dotadi damb voluntat pròpia. Aué descurbim en quauqu'uns des nòsti rituaus ancestraus, a mès a mès d'ua tradicion simbolica que mos ajude a mantier era nòsta identitat en mon dera globalizacion, ues dòsis d'espectacularitat e risc que mos revitalize en un moment dominat peth sedentarisme e per ues tecnologies que semblen aparià'c tot.

NOTES

- 1- Comde de Comenge, senhor de Murèth e Samatan.
- 2- Comde de Foish, vescomde de Bearn, Marsan, Gabardan, Lautrec, Nebosan e Brunheys, senhor des Tèrres Baishes der Albigès, Lanamesa e Montauban, co-senhor d'Andòrra.
- 3- Comde d'Armanhac.
- 4- Tresau hilh de Jean II le Bon, rei de France.
- 5- Hilh deth rei Ferran I eth d'Antequera e d'Elionor-Urraca d'Alburquerque.
- 6- Cincau hilh de Charles VI e d'Isabeau de Bavière.
- 7- Hilh deth rei Joan II eth Gran e Juana Enríquez.
- 8- Hilh d'Enric I eth Vielh, duc de Sogorb, e Beatriz Pimentel.

BIBLIOGRAFIA

- ABIZANDA Y BROTO, Manuel. *El Índice de Privilegios del Valle d'Aran. Comentarios preliminares y transcripción*. Balaguer: Instituto de Estudios Ilerdenses, 1944.
- ALSINA, Engracia, Vda de la Torre. "El último conde de Pallars". *La Corona de Aragón y el Mediterráneo. Aspectos y problemas comunes desde Alfonso el Magnánimo a Fernando el Católico (1416 - 1516)*. Comunicaciones del IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Nápoles, 11-15 Abril 1973. Zaragoza: Institución "Fernando el Católico", s.d. vol. IV.
- ANDREU, Jan d'. "Etch har de Sen Juanh ena coumuno de Chénh (Balé de j'Arbas". *Era bouts dera mountanho*, nº6-7, juillet (1911). P. 161-163.
- BELLMUNT I FIGUERAS, Joan. *Fets, Costums i Llegendes. Val d'Aran*. Lleida: Pagès Editors, 1991. (Fets, Costums i Llegendes, 15).
- BENITO, Manuel. "Eth huec en Pirenèu". *Miscellanèa en aumenatge a melquíades Calzado de Castro "Damb eth còr Aranés"*. Vielha: Institut d'Estudis Aranès, 2010. P. 71-81.
- BERTRAN I ROIGE, Prim. "La dècima de la diòcesi d'Urgell, corresponent a l'any 1391". *Urgellia*, II (1979). P. 257-346.
- BRUNET, Serge. "Es huecs de Sant Joan enes Pirenèus centraus". *Miscellanèa en aumenatge a melquíades Calzado de Castro "Damb eth còr Aranés"*. Vielha: Institut d'Estudis Aranès, 2010. P. 83-94.
- CASES I LOSCOS, Maria Lluïsa. "Esglésies del Pallars Sobirà i del Pallars Jussà anteriors al 1300". *Catalunya Romànica*. Vol. XV (El Pallars). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993.
- CASTILLON D'ASPET, H. *Histoire des populations pyrénéennes, du Nébouzan et du pays de Comminges, depuis les temps les plus anciens jusqu'à la révolution de 89*. 1 Vol. Tolosa-Paris: Typ. de Delsol; Treuttel et Wurts, 1842.
- COTS E CASANHA, Pere. "Eth populament antic en pre-Pirenèu e Pirenèu Centrau en relacion damb era Val d'Aran". *Tèrra Aranesa*, II epòca, núm. 1, (1995). P. 15-61.
- COURTEAULT, H. *Gaston IV, comte de Foix, vicomte souverain de Béarn, prince de Navarre (1423 - 1472). Etude historique sur le Midi de la France et le Nord de l'Espagne au XV siècle*. Tolosa: s.e., 1895 (Bibliothèque Méridionale, 2e série, t. III).
- COY I COTONAT, Agustín. *Sort y comarca Noguera Pallaresa*. Barcelona: Imprenta y litografía de la viuda de José Cunill, 1906.
- COUGET, A. "La charte de Lestelle en Comminges (1243)". *Revue de Comminges*, t. VIII (1893).
- DEVIC, Ch.; VAISSETTE, J. *Histoire Général du Languedoc*. 10 Vol. Toulouse: Privat, 1872-1892. Reedició, s.l.: Osnabruck, 1973.
- GRATACOS, Isaura. *Calendrier pyrénéen. Rites, coutumes et croyances dans la tradition orale en Comminges et Couserans*. Tolosa: Privat, 1995.
- GRAU I MARTÍ, Joan. *La nit de Sant Joan*. Barcelona: Columna, 1995 (Terra Nostra, 36).
- HIGOUNET, Charles. *Le Comté de Comminges. De ses origines à son annexion à la couronne*. Saint Gaudens: L'Adret, 1984 (Reedició de E. Privat, Tolosa-Paris, 1949).

- LARCHER, Jean-Baptiste *Cartulaire de Comminges*. S.l.: s.e., 1770.
- LIZOP, R. *Histoire de deux cités Gallo-romaines. Les Convenae et les Consoranni (Comminges et Couserans)*. Tolosa, Paris: Edouard Privat & Henri Didier, 1931 (Bibliothèque Méridionale, 2e Serie, Tomo XXV).
- LLOPIS I SARRIO, Joan. "La roda del temps". *El calendari festiu*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2006 (Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya. Tradicionari, 5). P. 13-21.
- NAIL, Jean-François le. "Ventes annuelles de pâturages en vallée de Barège au XVe siècle. Notes et documents d'histoire pastorale". *Sempre los camps auràn segadas resurgantas. Mélanges offerts à Xavier Ravier*. Toulouse: CNRS, Université de Toulouse-Le Mirail, 2003 (Méridiennes).
- OUSSET, P.E. "Les vicissitudes de la baronnie d'Aspet avant son rattachement à la Couronne". *Rev. hist. de Toulouse*, t. XXIV (1937).
- PASQUIER, F. *Inventaire sommaire des Archives départementales de la Haute-Garonne, série E supplément*. Toulouse: s.e., 1913.
- POUJADE, Patrice. *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*. Aspet: Pyrè-Graph, 1998 (Universatim).
- ROY SANTOS, Maria Antonia; Ester SIRAT SANGLADA; Raquel UROZ DEO. *Bausen, un loc ena frontèra*. Vielha: Conselh Generau d'Aran, 1999.
- SANDARAN, J. "Et dia de Sant Juan de Junh. Coustum de Canejan (Bat d'Aran)". *Era bouts dera mountainho*, juin (1908). P. 105-107.
- SOLER I SANTALÓ, Juli. *Alts Pirineus Catalans. La Vall d'Aran. Guia monogràfica de la comarca*. Barcelona: Tipografia "L'Avenç", 1906.
- TUCOO-CHALA, Pierre. *Gaston Fébus, Prince des Pyrénées (1331-1391)*. Pau: Editions Deucalion, J&D Editions, 1993.
- VIOLANT SIMORRA, Ramon. *El Pirineo español. Vida, usos, costumbres, creencias i tradiciones de una cultura milenaria que desaparece*. Madrid: Editorial Plus-Ultra, 1949.